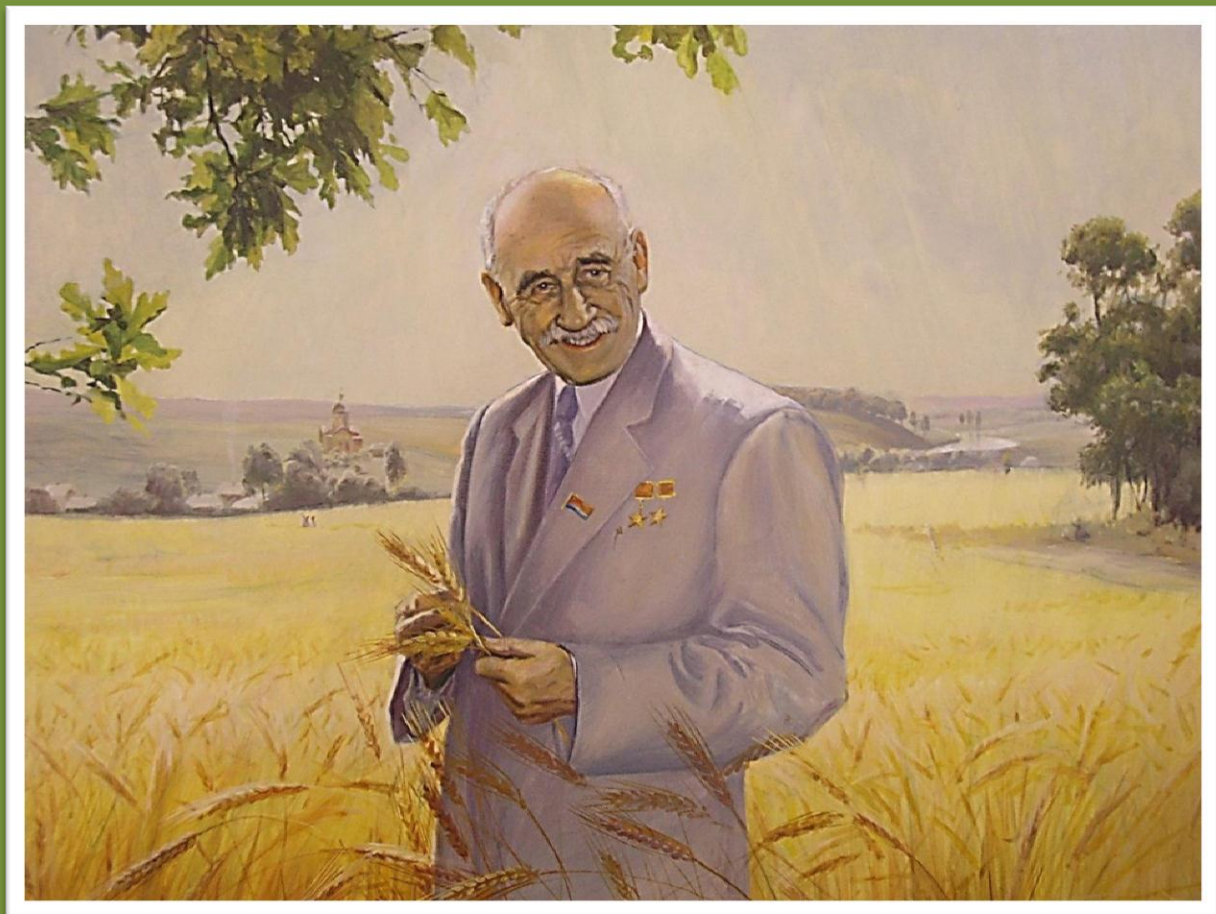

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК
ІНСТИТУТ РОСЛИННИЦТВА імені В.Я. Юр'єва

В.М. ОЖЕРЕЛЬЄВА

ЗОЛОТО
ПШЕНИЧНОГО КОЛОСУ :
нарис про академіка В.Я. Юр'єва

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК
ІНСТИТУТ РОСЛИННИЦТВА імені В.Я. Юр'єва**

В.М. ОЖЕРЕЛЬЄВА

**ЗОЛОТО
ПШЕНИЧНОГО КОЛОСУ :**
нарис про академіка В.Я. Юр'єва

Харків 2019

УДК 633. 1 : 631.527(097)

О-45

Ожерельєва В.М. Золото пшеничного колосу : нарис про академіка В.Я. Юр'єва / НААН, Ін-т рослинництва ім. В.Я. Юр'єва ; Наук. ред. В.В. Кириченко. Харків, 2019. 146 с.; 35 порт.

У виданні відображено основні етапи життєвого та творчого шляху видатного вітчизняного вченого в галузі селекції та генетики сільськогосподарських культур академіка Василя Яковича Юр'єва (1879-1962). Видання присвячено 140-річчю від дня народження вченого та 111-річчю створення Інституту рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН.

Відомий світові селекціонер Василь Якович Юр'єв – академік АН УРСР, двічі Герой Соціалістичної Праці, лауреат Сталінської премії СРСР, почесний академік Всесоюзної академії сільськогосподарських наук ім. В.І. Леніна, заслужений діяч науки УРСР 53 роки свого життя присвятив створенню нових, перспективних сортів зернових культур з покращеними властивостями.

Створені вченим сорти сприяли розширенню посівів на схід, північ і південь колишнього СРСР. Вони досягли високого рівня розповсюдження в народно – господарському значенні і їх було впроваджено у виробництво як в Україні так і за її межами. Його професорсько-викладацька діяльність заслуговує окремого видання, що й зроблено академіком НААН В.В. Кириченко у збірці, що вийшла у 2016 р. й має назву «Віхи становлення». Можна тільки додати, що створена в 1937 р. академіком В.Я. Юр'євим кафедра селекції і насінництва (сучасна назва – генетики, селекції та насінництва) ХНАУ ім. В.В. Докучаєва підготувала тисячі фахівців з селекції та насінництва, що продовжили справу справжнього науковця, вчителя, діяча в галузі науки та техніки Василя Яковича Юр'єва.

Видання розраховано на наукових працівників у галузі сільськогосподарства, зокрема селекції і насінництва сільськогосподарських культур, у галузі історичної та педагогічної науки, викладачів, аспірантів, студентів, працівників наукових галузевих бібліотек, керівників Центрів наукового забезпечення агропромислового виробництва, усіх, хто цікавиться питаннями історії та сучасним станом аграрної науки України.

Науковий редактор

Кириченко В.В., академік НААН, доктор сільськогосподарських наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, директор Інституту рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН

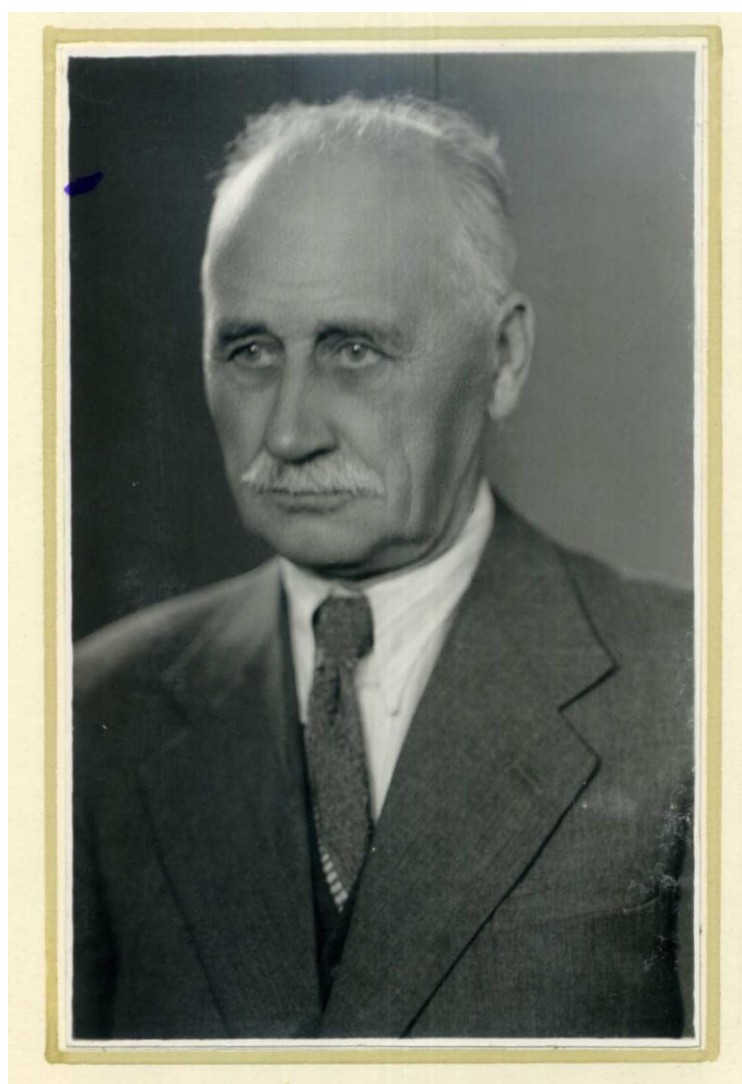
Рекомендовано до друку рішенням ученої ради Інституту рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН 05 квітня 2019 р. (протокол № 4).

Рецензенти:

В.А. ВЕРГУНОВ, академік НААН, доктор с.-г. наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, директор ННСГБ НААН;

В.В. ШЕЛЕПОВ, доктор с.-г. наук, професор, головний науковий співробітник відділу наукового реформування, інформаційної та редакційно-видавничої роботи ННСХБ НААН;

М.А. БОБРО, член-кореспондент НААН, доктор с.-г. наук, професор кафедри рослинництва ХНАУ ім. В.В. Докучаєва.

131-0 1962

21/02/1879 – 08/02/1962

*«Посіяв плевели – не очікуй хліба»
(В.Шекспір)*

Розбудова Української держави потребує концентрації матеріальних і духовних зусиль, формує новий погляд на історію вітчизняного сільського господарства. Надзвичайної актуальності цей процес набуває в об'єктивній оцінці внеску окремої особистості у становлення і розвиток певних галузей аграрного сектору. В цьому контексті наукова спадщина українських учених являє собою неоціненний скарб для наступних поколінь науковців. Виходячи з даної позиції, стає зрозумілою актуальність всебічного дослідження, творчого переосмислення й цілісного сприйняття життя та наукової діяльності одного з основоположників сільськогосподарської дослідної справи в Україні, видатного селекціонера академіка Василя Яковича Юр'єва, чий життєвий шлях становить цілу епоху формування і розвитку таких галузей сільськогосподарського виробництва як селекція і насінництво сільськогосподарських культур.

Починаючи з 30-х років ХХ ст. «юр'ївські» сорти були загальноновизнаними. Завдяки їм свого часу подвоєно врожаї зернових культур хлібної ниви нашої країни. Роботи В.Я. Юр'єва щодо створення перспективних сортів, розробки теоретичних і практичних основ, селекційного та насінневого процесу належать до надбань світової сільськогосподарської науки. Багато його наукових ідей та здобутків і в наш час звучать по сучасному. В 2019 р. виповнюється 140 років від дня народження видатного вченого й 57 років з дня його смерті. Звернення до його наукової спадщини стає актуальним особливо тепер, коли для сталого розвитку агропромислового комплексу та за-

безпечення економічної незалежності України надзвичайно важливе значення має науково обґрунтована система ведення генетичних ресурсів рослин та сортова політика. У зв'язку з чим особливої актуальності набуває підвищення ефективності цих напрямів досліджень.

В.Я. Юр'єв пройшов надзвичайно яскравий шлях у вітчизняній науці. Вихованець всесвітньовідомого на той час Ново-Олександрійського інституту сільського господарства і лісівництва (нині Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва) він отримав належну сільськогосподарську освіту. Його висока працездатність та цілеспрямованість допомогли пройти шлях від повітового агронома до всесвітньо відомого вченого-селекціонера, академіка АН УРСР, УАСГН, почесного академіка ВАСГНІЛ, двічі Героя Соціалістичної Праці, лауреата Сталінської премії СРСР, заслуженого діяча науки УРСР, доктора сільськогосподарських наук, професора. Як селекціонер та насінник В.Я. Юр'єв уособлював у собі правонаступність кращих традицій вітчизняної та зарубіжної науки. Вони формували його особистість.

Учений увійшов в історію вітчизняної дослідної справи як фундатор селекції на зимостійкість, стійкості рослин до хвороб, методу міжвидових схрещувань, керівник селекційних робіт з важливіших сільськогосподарських культур, а також і як автор 150 наукових праць з селекції, насінництва і сортової агротехніки сільськогосподарських культур, які стали практичними посібниками для майбутніх фахівців сільськогосподарської справи. На творчу працю співробітників Василь Якович надихав особистим прикладом, відданістю справі, якій присвятив 53 роки життя.

«Усі, хто знав В.Я. Юр'єва і говорять про нього, не забувають нагадати про його скромність. Ця риса харак-

теру вченого відчувалася у всьому: і в манері одягатися, і в оцінці своєї праці. Інколи могло здатися, що Василь Якович не уявляє справжньої цінності всього, що зроблено ним, принижує себе, але дійсна скромність – наслідок глибокої внутрішньої культури людини – виявляються, насамперед, в розумінні, що, яку б важливу справу ти не робив, яку б посаду ти не займав, ти всього лише частка, ланка великого загального ланцюга... Справа історії, часу давати оцінку твоєї праці» [1, с. 9]. Такі слова про Василя Яковича написав останній його аспірант, доктор сільськогосподарських наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України В.Т. Манзюк.

Можна не погоджуватися з політикою М.С. Хрущова, але з його словами на урочистих зборах Президії ЦК КПРС 11 травня 1959 р. «— Когда упоминается имя известного учёного академика тов. Юрьева, то хочется снять перед ним шляпу и поблагодарить его...» погоджуються всі.

На хвилі зростаючого інтересу до особистості В.Я. Юр'єва, особливо в період підготовки до його 140-річчя від дня народження, постала нагода і необхідність відтворення його образу як видатного вченого й організатора вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи.

На основі аналізу інформаційного матеріалу нами здійснено класифікацію всього комплексу використаних у виданні джерел за 4-ма групами: 1) наукові праці В.Я. Юр'єва; 2) документальні джерела; 3) матеріали особового походження; 4) наукова та публіцистична література про В.Я. Юр'єва. Вихідними даними для розробки наукової проблеми, її джерельною базою служили виявлені архівні документи. Вивчення архіву В.Я. Юр'єва розпочалося ще задовго до можливості опублікувати певний матеріал про вченого. Маючи можливість працювати

з опублікованою і рукописною спадщиною і розуміючи її цінність, харківські дослідники почали досліджувати і висвітлювати їх в нарисах з історії Інституту рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН, в збірниках наукових праць, що відображали селекційні проблеми регіону.

Загалом матеріали, вміщені у виданні «Золото пшеничного колосу: нарис про академіка В.Я. Юр'єва», відтворюють достовірну картину всіх основних подій в житті видатного вітчизняного вченого селекціонера-рослиника, діяльності та становленні Інституту рослинництва імені В.Я. Юр'єва НААН як найпотужнішої вітчизняної селекційної установи. Виявлений і опрацьований на сьогодні комплекс друкованих і архівних джерел у своїй сукупності дає змогу досить повно й достовірно показати основні здобутки академіка В.Я. Юр'єва та його рідної установи.

Автори заздальгідь вдячні всім, хто висловить свої зауваження та побажання щодо подальшого поліпшення змісту і структури даного видання та надасть матеріали, що дозволять уточнити, доповнити чи спростувати сторінки з минулого академіка В.Я. Юр'єва та найстарішої селекційної установи України. Запрошуємо усіх бажаючих взяти участь у формуванні документальної бази дослідження, що сприятиме подальшому комплексному науковому вивченню історії становлення та розвитку Інституту рослинництва імені В.Я. Юр'єва НААН.

Видання розраховане на вчених у галузі аграрної, біологічної, історичної та педагогічної наук, викладачів, аспірантів, працівників бібліотек та інформаційних служб, усіх, хто цікавиться історією та сучасним станом науки України.

ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ВАСИЛЯ ЯКОВИЧА ЮР'ЄВА

Життя і діяльність В.Я. Юр'єва – це ціла епоха в історії української і світової науки. Плеяда відомих вчених-селекціонерів: Л.Л. Семполовський, Д.Л. Рудзинський, П.В. Будрін, В.С. Пустовойт, до яких належить і В.Я. Юр'єв, жила в часи великих перетворень суспільства і науки. Їх юність припала на кінець ХІХ - початок ХХ ст. Саме в цей час почали створюватися перші селекційні установи в Росії, зокрема і в Україні, як передові науково-практичні центри кінця ХІХ - поч. ХХ ст. О.Г. Дояренко, М.К. Недокучаєв, Н.І. Пшеничний, В.В. Морачевський не без підстави називають роботу сільськогосподарських дослідних наукових установ золотим фондом досягнень сільськогосподарської науки [2-5].

Василь Якович Юр'єв народився 21 лютого 1879 року в с. Іванівська Вірга Нижньолломівського повіту Пензенської губернії. Батьки його належали до збіднілих дворян. Батько Яків Петрович вів господарство і управляв дрібними поміщицькими маєтками. Мати була домогосподаркою. Батьківський зарібок був малим, родина весь час відчувала на собі нестачу коштів. Родина Юр'євих складалася з дев'яти осіб. Крім В.Я. Юр'єва було ще шестеро дітей, тому хлопчик з малих років починає своє трудове життя.

Початкову освіту отримав у Нижньолломівському міському чотирикласному училищі, яке закінчив у 1892 р. З 1893 р. навчався в середньому Маріїнському земельному училищі поблизу м. Саратов на державну стипендію в 150 карбованців на рік. Поки навчався в училищі, встиг побувати на різних роботах: з 1 червня по 1 жовтня 1895 р. був чорноробом при цьому ж училищі; з 1 жовтня

1896 р. по 1 квітня 1898 р. був репетитором, навчав учнів своїх земляків, навіть, був статистом в місті Саратові [6].

В своїй автобіографії В.Я. Юр'єв пише: «Одиннадцати лет я закончил Нижнеломовское городское четырехклассное училище. Грамота и наука пришлись мне по душе, а отцу не по карману. «Хочешь продолжать ученье, - сказал родитель, - с богом. Кормись и одевайся сам, ничем помочь не могу». Так бы и остался неучем, ежели бы не учитель ботаники. Душевный был человек! Он-то и помог мне устроиться в Мариинское земледельческое училище, которое, к счастью, находилось неподалеку от наших мест. Оно, как нельзя лучше, подходило для нашего брата. Там не взымали платы за учебу и содержали учащихся на пансионате. За это мы сами должны были обрабатывать поля, ухаживать за скотом. Справедливости ради скажу, что знания нам давали настоящие. Хорошо учили» [7, с. 10].

На той час викладачем Маріїнського земельного училища був М. Труханівський, який відіграв велику роль в становленні наукового світогляду юнака. Ще в 1892 і 1893 рр. в «Сельском хозяине» М. Труханівський опублікував таблиці для визначення злаків зернових, повідомив про наступні сорти жита: озиме – Альпійське, Ісполинське, Шампанське, Саратовське або Нижньоволзьке, Клафтербрунське, Малороське, Новоросійське, Саксонське, Зеландське, Петербурзьке або Північно-Російське, Ісполинське Бестегорне, Іванівське, Ваза, Подільське кущове, Клейковинне, Пробштейське, Іспанське, Корренса; ярого – Саксонське, Амурське або Забайкальське, Звичайна яриця. Назви подібного типу відображали походження сорту, обумовлене добором в ґрунто-кліматичних умовах певного географічного ареалу [8].

Шість років працював В.Я. Юр'єв різноробочим у землемірних партіях. «Так за шесть лет у меня скопился небольшой капиталец. Его с трудом хватило мне на то, чтобы доехать до Новой Александрии и купить студенческую форму. В новой Александрии действовал тот же порядок, что и в Мариинском училище. Студенты возмещали плату за учебу своим трудом в учебном хозяйстве», - згадує В.Я. Юр'єв [7, с. 11]. На той час Ново-Олександрійський інститут переживав тяжку пору. Історія найстарішого в Україні вищого сільськогосподарського навчального закладу привертає до себе увагу сучасних дослідників, об'єктивно складаючи самостійну наукову проблему. Період перебування інституту в Ново-Олександрії відзначився безсумнівними досягненнями у розвитку як самого закладу, так і аграрної науки взагалі. У другій половині ХІХ ст. інститут почав перетворюватися на центр підготовки агрономічних кадрів для південних губерній Росії. З 1876 р. почали виходити «Записки Ново-Александрійского института сельского хозяйства и лесоводства», «Русского сельского хозяина» та інших видань. Представники хімічної школи, професор І.А. Тютчев, В.Ю. Ріхтер, Є.Є. Вагнер, завідувач кафедри землеробства, професор П.В. Будрін, доктор астрономії і геодезії, професор А.А. Зелінський, доценти К.І. Малевський, О.С. Красуський, К.І. Мартен, Ф.І. Бердау своїми працями формували авторитет вітчизняної наукової агрономічної школи [9].

У 1899 р. В.Я. Юр'єв приїхав до Нової Олександрії. На цей час було відновлено прийом студентів до інституту. Директором інституту на місце В.В. Докучаєва (1895 р.) призначено відомого хіміка, професора О.Л. Потилицина.

Маючи добру теоретичну підготовку і досвід роботи в сільському господарстві, В.Я. Юр'єв блискуче склав вступний іспит і його зараховують до інституту. Вчився він добре і швидко заслужив повагу викладачів і студентів. Видатні вчені, що на той час викладали лекції студентам, внесли свій достойний внесок у розвиток світової науки. За ініціативою професора П.В. Будріна на основі кафедри землеробства ще в 1894 р. було утворено дві: кафедру часткового землеробства (пізніше – рослинництва), завідувачем якої залишався до 1905 р. Петро Васильович [10], та кафедру загального землеробства. П.Ф. Бараков, автор першого в Росії підручника з курсу загального землеробства, був завідувачем кафедри загального землеробства (1894-1905) [11]. У 1899 р. кафедру ґрунтознавства очолив один з фундаторів вітчизняного ґрунтознавства К.Д. Глінка (1899-1911). У 1927 р. К.Д. Глінка стає першим академіком з ґрунтознавства АН СРСР. Інженер-технолог Санкт-Петербурзького практичного технологічного інституту О.О. Алов обійняв посаду завідувача кафедри сільськогосподарської механізації (1900-1939) [11]. Спількування з цими видатними вченими відіграло визначну роль у формуванні наукового світогляду майбутнього академіка.

Та не всі викладачі подавали свій матеріал цікавим і корисним. «На третьому курсі, – згадує Василь Якович, – у нас в актовому залі йшла лекція з загального землеробства. Приват-доцент віщав, що форми рослинного світу, створені «великим творцем», незмінні від нині і на віки віків. Від пшениці родиться пшениця, від жита – жито. – Сподіваюся, вам зрозуміло, панове?... «Цілком зрозуміло, тепер ясно, що від карася не чекайте порося!» - вигукнув високий вродливий юнак. Стіни актового залу здригнулись від молодецького реготу. Коли аудиторія стихла,

юнак продовжив: «Панове! Сміх сміхом, але далі терпіти таке неподобство не можна. Хіба ми для того їхали сюди за тисячі верств, щоб слухати оці нісенітниці? Нам потрібна наука, а не проповіді невігласів. Пропоную написати гуртовий протест на ім'я ректора» [12, с. 102]. Студенти демонстративно залишили аудиторію. У коридорі на підвіконні склали письмовий протест і попрямували з ним до канцелярії інституту. Секретар ректора марно намагався умовити їх відмовитися від свого наміру. Студенти заявили, що розійдуться лише тоді, коли їхня вимога буде задоволена.

До інституту налетіли жандарми. У протоколі зазначалося, що «арештований В.Я. Юр'єв, у науках старанний. Але звідки отой дух непокори й вільнодумства?» [12, с. 103]. Розправа була коротка – студента Василя Юр'єва віддали в солдати, виключивши з інституту і сподіваючись, що військова муштра швидко виб'є з його гарячої голови бунтарський дух.

Перебуваючи в солдатах, В.Я. Юр'єв весь час мріяв про продовження навчання. Після закінчення військової служби йому пропонують лишитися в армії і, щоб якось його заохотити, присвоюють чин підпоручика. Але військова кар'єра не приваблювала юнака. Він повертається до Ново-Олександрійського інституту сільського господарства і лісівництва. Директор, а саме цю посаду займав Петро Васильович Будрін, вирішив прийняти В.Я. Юр'єва до інституту. З осені 1903 р. він продовжив навчання в інституті, який успішно закінчив у 1905 р. і отримав звання вченого агронома. Із свідоцтвом про успіхи в агрономічній науці молодий фахівець повертається на батьківщину і влаштовується повітовим агрономом у Нижньоломівському повіті.

Неписьменні селяни з покоління в покоління сіяли те, що діставали в спадок від діда– прадіда. Дехто з поміщиків-землевласників ратував за культурне землеробство і виписував насіння з Німеччини, Франції, Англії. Та ніжні, хирляві злаки не витримували суворих морозів і гинули. 17 жовтня 1905 р. проголошення царського маніфесту селяни зрозуміли як надання їм свободи дій. Чимало з них зустріли маніфест з недовірою, чекаючи виборів у Державну думу і законів про наділення їх землею. Ігнорування царським урядом своїх обіцянок, викладених у маніфесті, зумовило подальше наростання соціальної боротьби на селі [13].

За таких умов В.Я. Юр'єв починає свою роботу. Він не відсиджується у затишному кабінеті повітового агронома, а виїздить на села, дає поради селянам, як краще обробляти землю, коли і як сіяти, щоб добре вродила нива. Проте глибоке провалля лежало тоді між наукою, яку він довгі роки вивчав, і практикою, що панувала у занедбаному сільському господарстві. Селяни орали землю сохою, сіяли і збирали так само, як це робили їх діди і прадіди, а виснажена земля давала мізерні врожаї. По всій Російській імперії побутував термін, яким визначали врожайність в центнерах, - «сам 5», «сам 7» і рідко можна було почути «сам 8». Навесні в селах не вистачало ні хліба, ні соломи. Люди здирали солом'яні стріхи, щоб якось дотримати худобу до зеленого корму.

На кожному кроці зустрічав В.Я. Юр'єв на своїй батьківщині, як і раніше в Поволжі, злидні, голод і розорення селянських господарств. В голодні 1906-1907 рр. організовує їдальні для своїх земляків, бере участь у виборах до I Державної думи [14]. Як відомо, аграрне питання було економічною основою і національною особливістю революції 1905-1907 рр. Ще задовго до відкриття

першої Думи на її адресу стали поступати селянські накази, в яких були скарги на малоземелля і вимога додаткової прирізки землі. Селянські накази були проникнуті вірою в Думу, яка зможе розв'язати цілу низку пекучих проблем. Весною 1906 р. у Петербурзі скликали перший російський парламент, так звана Державна дума, до складу якої увійшло 497 членів. Через 72 доби Дума була розпущена, не виправдавши надій царя і виявилася не досить слухняною [13]. «Всі ці тяжкі картини, - згадує В.Я. Юр'єв, - ще в далекі юні роки відіграли важливу роль у моєму духовному формуванні. Ще на Волзі я дав собі клятву присвятити все своє життя народові, дати йому хліб... багато хліба» [15, с. 12].

За чотири роки роботи в земстві молодий агроном не тільки розумом, а й душею глибоко відчував потребу перебудови вітчизняного землеробства. Оголошення, надруковане у «Южно-русской сельскохозяйственной газете» змінило долю молодого вченого. В хроніці повідомлялося, що поблизу Харкова заснована селекційна станція. Агрономічна громадськість надала цій події великого значення в справі прогресу вітчизняного землеробства. Для нової станції потрібні були агрономи, що пройшли курс вищої школи і мали б достатній досвід в роботі [16]. Він посилає заяву до Харківської селекційної станції з проханням прийняти його на роботу і незабаром одержує повідомлення директора станції професора П.В. Будріна, щодо його зарахування науковим працівником станції.

У 1908 р. в «Известиях Главного Управления Землеустройства и земледелия» [17] надруковано звернення від Комітету Харківської сільськогосподарської дослідної станції. В ньому повідомлялися її найголовніші завдання. В.Я. Юр'єв розпрощався з посадою повітового агронома,

з рідним краєм і в грудні 1909 р. ступає на землю Харківщини з тим, щоб більше ніколи її не лишити.

Коли молодий В.Я. Юр'єв розшукував у Харкові селекційну станцію, йому ніхто не міг, навіть, вказати дороги. Від центра міста, біля колишньої Миколаївської площі, пошарпаний потяг конки довів прибулого до робітничої околиці. Маршрут конки закінчився біля заводу сільськогосподарських машин Гельфериха-Саде (колишній «Серп і молот»). Це невеличке на той час підприємство було єдиним на цій вулиці. Юр'єву довелось пішки пройти декілька кілометрів туди, де за Кирило-Мефодіївським цвинтарем міська дума відвела новій дослідній установі сто двадцять п'ять десятин землі.

В той час на селекційній станції було три науковця, яких суспільство вже визнавало як корифеїв селекційної справи. А саме: професор Петро Васильович Будрін і Борис Карлович Єнкен, який також невдовзі стає професором, та вчений агроном Павло Петрович Корхов [18]. На першому ж засіданні Вченої ради станції П.В. Будрін, окинувши оком своїх співробітників і примітив на їх обличчях похмурий вигляд, весело сказав: «Не журитесь, хлопці!.. Войско наше не велико. Но мы будем воевать не числом, а умением!.. Вспомните стародавние былинушки про Илью Муромца, Добрыню Никитича да про Алешу Поповича!. Их ведь тоже было трое. А какие дела вершили! Вот так-то, други милые, главное в нашем деле - труд!» [7, с. 12].

П.В. Будрін багато років свого життя віддав Ново-Олександрійському інституту сільського господарства і лісівництва, мав досвід роботи на Енгельгардівській сільськогосподарській дослідній станції. Петра Васильовича на посаду директора Харківської селекційної станції обрано на об'єднаному засіданні Харківської губернської

земської управи і Ради Харківського товариства сільсько-го господарства 15 травня 1908 року. З двох кандидатур, що подали свої документи на посаду директора станції, на підставі голосування, обрано професора П.В. Будріна, а не приват-доцента Московського сільськогосподарського інституту – Д.Л. Рудзинського [19]. Програма діяльності П.В. Будріна на Харківській сільськогосподарській станції співпадала з тими основними завданнями, які були поставлені перед цією установою Харківським товариством сільсько-го господарства і сільськогосподарської промисловості ще до її створення [10]. В той час, коли В.Я. Юр'єв прийшов на станцію, П.В. Будрін вже був видатним вченим в галузі рослинництва. Ним було вже опубліковано більш як 100 наукових праць, доповідей, звітів тощо. Його програма виявилася першим зразком системної програми, побудованій на схемі курсу землеробства [10].

В.Я. Юр'єв як дослідник сформувався завдяки професору П.В. Будріну і за його безпосередньої підтримки. З моменту заснування станції П.В. Будрін займається організаційними питаннями. Постало питання ознайомлення з уже існуючими дослідними установами. В зв'язку з цим, П.В. Будрін відвідав Херсонське і Полтавське дослідні поля та Шатилівську сільськогосподарську селекційну станцію [19].

Створення перших наукових селекційних установ, їхні дослідження, перші спроби в опрацюванні селекційного матеріалу мали також особливий вплив на формування наукового світогляду молодого Юр'єва. Директор станції доручає йому вести селекцію озимого жита, озимої та ярої пшениці, ячменю, вівса. Разом з Б.К. Єнкеним Василь Якович розпочинає свої перші селекційні дослідження.

Борис Карлович Єнкен, як перший помічник директора селекційної станції, був дуже грамотною, обізнаною людиною у всіх напрямках сільськогосподарської науки і практики. З метою вивчення методики і техніки селекційної роботи, у 1910 р. Б.К. Єнкен відвідує Австрію, Німеччину, Швецію, Данію, Францію. За кордоном він вивчає структуру станцій та методику селекційних і насінницьких робіт. Приймає участь в 4-й Інтернаціональній генетичній конференції, яка проходила в Парижі. Там він знайомиться з доповідями таких видатних вчених як Бауера і Рюмкера з Німеччини, Іогансена з Копенгагену, Чермака і Фрувірта з Відню, Девепорта з Парижа та інших. Коли повертався додому, відвідав Московську дослідну станцію і Бюро з Прикладної Ботаніки. Цінний науковий досвід закордонного відрядження Б.К. Єнкена П.В. Будрін використав у програмі станції, її облаштуванні і проведенні селекційних дослідів [20].

Павло Петрович Корхов після закінчення у 1904 р. Ново-Олександрійського інституту почав займатися селекцією озимої пшениці в маєтку Л.Є. Кеніга на полях, орендованих селянами. Саме на цій землі і створено Харківську селекційну станцію, на якій П.П. Корхов працював до 1920 р. Завдяки його наполегливості і працездатності разом з В.Я. Юр'євим уже в перші роки існування станції створено декілька сортів озимої пшениці, які в 1910-1913 рр. увійшли до виробництва. П.П. Корхов на станції займався насінництвом. Він є автором низки правових положень цієї галузі. П.П. Корхов автор сорту прося № 10. Після революційних подій ним створено сорт озимої пшениці Банатка 105. Для полегшення умов праці селекціонерів ним сконструйовано особливий саджальний селекційний апарат, який тривалий час використовувався на селекційній станції. Згодом його стали викорис-

товувати всі селекційні установи під назвою «Дошка Корха» [20].

В.Я. Юр'єв був глибоко вдячний своїм колегама-наставникам за те, що вони прийняли його до свого маленького колективу і взялись допомагати ще недосвідченому вченому. В даному контексті на формування наукового світогляду молодого Юр'єва особливий вплив мали ці три видатні неординарні постаті. Їхня наполеглива праця, творчі пошуки, наукові дослідження надихнули молодого вченого на продовження справи, яку започаткували його наставники П.В. Будрін, Б.К. Єнкен та П.П. Корхов.

Крім зернових культур, над якими починав працювати молодий Юр'єв, він звертає увагу на кукурудзу й картоплю. Результати досліджень опубліковано в «Южно-русской сельскохозяйственной газете» за 1910 р. під назвами «Кукурудза» [21] і «Картопля» [22]. Це були дві перші самостійні наукові праці молодого вченого.

Великі простори з надзвичайно різноманітними ґрунтами і кліматичними умовами примушували мати різні сорти, пристосовані для різних умов зовнішнього середовища. На півдні Росії народна селекція створила ряд сортів твердої ярої пшениці: Білотурка, Кубанка, Арновка, Гарновка, Арнаутка, Чорновуска, Турка тощо. Багато створено і м'яких ярих пшениць: Полтавка, Русак, Усатка, Гирка, Улька, Білоколоска, Червоноколоска тощо. Народна селекція створила також багато чудових сортів озимої пшениці: озима Полтавка, Сандомирка, Костромка, Гирка, Білоколоска, Червоноколоска, Кримка тощо. Майже всі вони стали вихідним матеріалом для сучасної селекційної роботи. Для створення запасів селекційного матеріалу В.Я. Юр'єв організовує поїздки на поля Харківщини, Білгородщини, Курщини та в інші зони країни.

Крім цього веде листування з різними організаціями і просить надіслати насіння своїх культур.

Різноманітний матеріал привіз з собою П.В. Будрін з виставки дослідних установ з Єкатеринославської обласної виставки, яка проходила у 1910 р. В історії існування дослідних установ вперше спостерігається факт представлення на широкий і привселюдний розгляд результатів діяльності цілої групи дослідних полів і станцій, переважно півдня Росії. На виставці доволі повно представлено 18 дослідних установ в експонатах, ілюстрованих не тільки результатами їхньої роботи, але й організацію установи і техніки її виконання. Всі експонати представлені на розгляд експертної комісії в складі П.В. Будріна, О.Г. Дояренка, Б.М. Рожественського, Ю.Ю. Соколовського, В.В. Таланова, С.О. Третьякова та інших. Від України прийняли участь такі дослідні установи як Полтавська, Іванівська, Сумська, та Харківські дослідні станції, Херсонське, Одеське, та Верхньодніпровське дослідні поля і Харківська контрольно-насіннева станція. Комісія не дала згоди на преміювання окремих станцій, але вирішила підкреслити цінність роботи окремих їх представників. Це були Корхов і Карзін, які самостійно одержали вагомні результати: Корхов - в селекції озимої пшениці, а Карзін - в селекції олійного соняшнику [23].

Після перших, переважно організаційних років діяльності станції, радою Харківського товариства сільськогосподарства на засіданні 12 лютого 1910 р. внесено пропозицію про скликання спеціального з'їзду діячів з селекції та насінництва сільськогосподарських культур. Місцем проведення з'їзду обрано м. Харків. Це пояснювалося вдалим його розташуванням серед великої низки насінницьких господарств сусідніх повітів. 28 серпня 1910 р. в приміщенні Харківського товариства сільськогосподарства

господарства відбулося перше засідання розпорядчого комітету. Головою засідання обрано С.М. Кузнецова, а секретарем – В.Я. Юр'єва. До складу організаційного бюро увійшли С.М. Кузнецов, Л.П. Сокальський і П.В. Будрін, згодом - П.А. Пахомов, Д.Л. Рудзинський, А.І. Стебут та інші. Всі науковці Харківської селекційної станції виступили з доповідями на з'їзді [24].

4-8 березня 1911 р. у Харкові економічний відділ Губернського земства скликає агрономічну нараду, на якій заслухано звіти про роботу районних агрономічних ділянок. З доповідями виступили І.І. Дамберг, Д.К. Педаєв, Б.М. Рожественський, В.І. Сазанов, В.Е. Брунст. Від Харківської селекційної станції присутні П.В. Будрін і В.Я. Юр'єв, від Харківської земської дослідної станції – Б.М. Рожественський і М.М. Вольф [25].

Після проведених заходів, В.Я. Юр'єв звернувся до департаменту землеробства Росії з проханням дозволити йому службове відрядження до США. Майже рік заява ходила по лабіринтах департаменту і ось, нарешті, в 1912 р. він виїздить спочатку до Англії, а потім до США. Близько півроку працював В.Я. Юр'єв у США, вивчаючи методику селекції. Працюючи на фермерських господарствах, він придивлявся до методики селекційних процесів з кукурудзою і мріяв про те, як використає американський досвід в своїй науковій роботі [6].

Аналіз формування світогляду В.Я. Юр'єва в молоді роки засвідчує, що ще в юнацьких роках в духовній організації молодого вченого окреслилися ті якості, які в подальшому ще більш отримали розвиток – це спрага до знань, устремління до самовдосконалення, схильність до наукової діяльності. Молодому Юр'єву було притаманне широке бачення світу природи й велике бажання принести користь суспільству. Вже в молодому віці проявився

ЗМІСТ

Передмова	5
Життя та діяльність В.Я. Юр'єва	9
Основні етапи наукової діяльності	22
Основні напрями наукової діяльності академіка В.Я. Юр'єва	71
Селекційні дослідження	71
Дослідження академіка В.Я. Юр'єва в галузі насінництва	88
Організатор і керівник Інституту генетики і селекції АН УРСР	100
Роль академіка В.Я. Юр'єва у формуванні наукових шкіл Інституту рослинництва імені В.Я. Юр'єва НААН ..	114
Список використаних джерел	129

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Ожерельєва Валентина Миколаївна

**ЗОЛОТО ПШЕНИЧНОГО КОЛОСУ:
НАРИС ПРО АКАДЕМІКА В.Я. ЮР'ЄВА**

Науковий редактор – академік НААН

В.В. Кириченко

Комп'ютерний набір	В.М. Ожерельєва
Комп'ютерна верстка	О.О. Садовой
Відповідальний за випуск	В.М. Ожерельєва

Ожерельєва Валентина Миколаївна народилася в 1960 р. в Кіровоградській області. В 1986 р. закінчила факультет «бібліографія сільськогосподарської літератури» Харківського державного інституту культури. Кандидат історичних наук, старший науковий співробітник.

В Інституті рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН працює з 1979 р. Очолює наукову бібліотеку інституту з 1991 р. Наукова спрямованість досліджень пов'язана з розробкою підходів моніторингу історичного розвитку дослідної сільськогосподарської справи в Україні.

Автор більш як 60 наукових праць, 4 книг, 12 біобібліографічних покажчиків.